

A Középső Birodalom és Róma – avagy miképpen képzeltek el a kínaiak a Római Birodalmat?

Hoppál Krisztina

Arról, hogy az idegen népek miként látták a Római Birodalmat, mennyit értettek meg felépítéséből, működéséből, kormányzásának, adminisztrációjának és gazdaságának részleteiből, meglehetősen kevés adat áll rendelkezésünkre. Éppen ezért az, hogy egy a civilizáltság és szervezethez hasonló államalakulat, a korabeli Kína – vagyis a „Középső Birodalom”¹ – hogyan képzelte el a távoli nyugat lakóit és írta le azok országát, értékes adalékokkal szolgálhat nem csupán a Római Birodalom alaposabb megismeréséhez, de a rómaiak által közvetített birodalomkép árnyalásához is.

Mindezt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a téma már a 19. századtól igen kedvelt és kutatott területnek számított – elsősorban sinológus körökben. A legtöbb publikáció azonban a kínai szövegek igen részletes, kommentárokkal ellátott fordításában, illetve egy-egy részterület vagy probléma elemzésében merült ki, s csupán a legkritikább esetekben vizsgálták együtt az írott forrásokat és a régészeti leleteket.² Mindezt részben a klasszikus kínai források kutatásának nehézsége, a szövegek értelmezésének bonyolultsága eredményezte.

Írott források

A Római Birodalmat, illetve Bizáncot említő kínai források közül ötnek az adatai vehetők össze a római császárkor időszakával, amelyek összeállítása azonban akár több száz évvel a tárgyalt események utánra tehető. Ezek közül a kései Han-dinasztia (Kr. u. 25–220) történetét bemutató *Hou Han shu* (後漢書), illetve a *Wei-dinasztia* (Kr. u. 221–265) rövid története címet viselő *Wei lüe* (魏略) tekinthetők a legrészletesebbnek. Előbbi szerkesztője a 398 és 445 között tevékenykedő Fan Ye (范曄), utóbbié a feltehetőleg 297 előtt alkotó Yu Huan (魚豢). A rejtélyes szerző eredeti munkája elveszett, azonban a Wei-, Shu- és Wu-dinasztiák (魏朝, 蜀朝, 吳朝) (Kr. u. 220–280) történetét összefoglaló *San guo zhi* (三國志), azaz a *Három birodalom feljegyzései* című munkában jegyzetként megtalálható. E két, megközelítőleg kortárs múnél jóval kivonatoltabb a 7. század elején keletkezett, a Jin-dinasztia (Kr. u. 265–420) történetét bemutató *Jin shu* (晉書). Az északi Wei-dinasztia (北魏朝) (Kr. u. 386–534) történetét összefoglaló *Wei shu* (魏書) több tekintetben is a *Hou Han shu*, illetve a *Wei lüe* adataira hivatkozik, néhány egyedi információval egészítve ki azokat. Szerkesztője az 506 és 572 között alkotó Wei Shou (魏收), műve hitelességét azonban jelentősen csökkenté, hogy a szöveg mai formájában – amely a 11. században jött létre – erősen hiányos. Huszonkilenc fejezet veszett el, amelyeket a 7. század elején keletkezett *Bei shi* (北史), azaz *Északi történet* vonatkozó részeivel pótolták. A két szöveg között mára már kimutathatók kisebb különbségek.

A legkevésbé részletes munka a Song-dinasztia (宋朝) történetét (Kr. u. 420–479) ismertető *Song shu* (宋書), melynek szerzője a 441 és 513 között tevékenykedő Shen Yue (沈約).

A források hitelessége

Bár roppant kecsesgató a klasszikus kínai szövegek Római Birodalomra vonatkozó részeinek elemzése, vizsgálatuk, értelmezésük kivételes körültekintést igényel. Mindezt nem csupán a fordítási nehézségek, de sajátos jellemzőik is nehezítik.

A bemutatott klasszikus kínai források a hivatalos történetírói munkák közé tartoznak,³ amelyek közös vonása, hogy létrehozásuk, kiegészítéseik a következő dinasztia császáranak parancsára történtek, a hivatalosan felállított és fizetett történetírói hivatal által. Ennek következtében a hivatalnokok sajátos, sztereotip szűrőn keresztül jegyezték le információikat. Nincsenek bennük a szerzőre utaló egyéni vonások, és szakaszokra darabolt történelem ismerhető meg belőlük, hiszen az egyes dinasztiák egymástól függetlenül alkották meg az előző dinasztiára vonatkozó munkákat. A barbárokra, idegen népekre vonatkozó utalások elsősorban a *liezhuan* (列傳), azaz életrajzi elbeszélések és a *zhi* (志), azaz értekezések fejezetekben olvashatók.⁴ A feljegyzések általában nem egykorúak a történetekkel, így a szövegekbe történeti tévedések is bekerülhettek. Továbbá a szerzők adott témában való jártasságától függően jellemző a császári archívumokban található, akár több száz éves munkák adatainak feltétel nélküli felhasználása és a kínai mértékegységek szabados használata.

Emellett a fennmaradt művek esetleges torzulásaival is számolni kell. A szövegek információinak hitelessége mellett további problémát jelent a többjelentésű klasszikus írásjegyek értelmezése, a különböző modern kiadványok olykor eltérő központozása,⁵ s a kínai nyelv fejlődése, amely – más nyelvekhez hasonlóan – a szavak jelentésének változásait is maga után vonta.

A forrásokban szereplő idegen nevek és helynevek azonosítása ugyancsak nehézségekbe ütközik. Egyrészt ugyanazon földrajzi helynek több megnevezése is lehetett a különböző korokban, de akár egy időben is, illetve egy névvel több helyet is illethettek.⁶ A külföldi megnevezések esetében a probléma még összetettebb. Bizonyos esetekben a kínai elnevezés hangtani megfontolások alapján keletkezett, azonban a Római Birodalom megnevezéseivel és földrajzi helyeivel kapcsolatban igen nehéz megállapítani, mely nyelvek alapján történt a hangtani megfeleltetés. Ezenkívül akár tartalmi fordításokkal is lehet számolni, illetve egy-egy, a kínai auktorok által jellemzőnek vagy érdekesnek tartott tulajdonság kihangsúlyozásával, ami a Kínai Birodalom környezetében élő barbárok esetében például rendkívül gyakori volt.⁷

Mindezek az egyes forráshelyek értelmezésére alapvető befolyást gyakorolnak, s így azok csak kellő elővigyázatossággal kezelhetők.

A Római Birodalom jellemzése

Elnevezés

A fentiekben bemutatott klasszikus kínai források közös vonása, hogy az általuk leírt, a távoli nyugaton elhelyezkedő államalakulatot a Daqin (大秦) névvel illetik. A kifejezés jelentése „Nagy Qin” (秦), második írásjegye a híres Qin-államra (秦國) vonatkozó utalás, amelynek kiemelkedő uralkodója, Ying

Zheng (嬴政) Kr. e. 247-ben történt hatalomra kerülését követően sorozatos háborúkban legyőzte a környező fejedelmeket, s Kr. e. 221-ben egyesítette Kínát. Ezt követően vette fel a Qin Shihuang (秦始皇), „Qin Első Császára” címet, s a császár-titulus a későbbiekben az uralkodók hagyományos elnevezésévé vált.

A központosított hatalom jelképét, a Qin-dinasztiát (秦朝) kétségkívül nagy tisztelet övezte az időszakban, s a források magyarázata szerint, mivel Daqin országának lakói a kínaiakhoz hasonlóan magasak, becsületesek és nyíltszívűek, a „Nagy Qin” (秦) elnevezéssel illették őket. A krónikák egyöntetűen a távoli nyugatra, a Nyugati- (西海) vagy Nagy-tengeren (大海) túlra helyezik Daqint, s a 19. század meghatározó sinológusai szerint már önmagában az a tény, hogy egy a kínaiakéhoz hasonló, fejlett civilizáció létéről értesülünk a területen, bizonyítja, hogy csakis a Római Birodalomról beszélhetnek a krónikások. Az azonban, hogy a történetírói munkák leírásai a Birodalom egészére, vagy keleti területeire, esetleg csupán Syria provinciára vonatkoznak-e, heves vitákat vált ki a kutatókból. A problémát a földrajzi szempont, Daqin Anxihoz (安息), azaz Parthiához viszonyított elhelyezkedése – pontosabban a helynevek római és parthus településekkel való azonosításának vágya – tovább mélyíti. További problémát jelent Daqin vazallus államainak felsorolása a *Wei lü*-ben, amelyek minden bizonnyal nem kizárólagosan a Római Birodalomtól független egységek, de befolyásos *metropolisok*, akár *provinciák* is lehetnek. E települések pontosabb meghatározása azonban rendkívül nehéz; ugyanakkor a kínaiak rómaiakról alkotott képére nincs befolyással – csupán a krónikák földrajzi tájékozottságára világíthat rá.

Mindazonáltal a források további részeinek összevetése a Római Birodalommal kapcsolatos tudásunkkal árnyalhatja a problémát, s ha a földrajzi nevek azonosítására nem is adhat választ, de hozzájárulhat az említett kérdés eldöntéséhez, vagyis hogy a teljes Birodalmat, avagy annak egy részét jelölték a kínaiak a Daqin névvel.

Daqin fővárosa

Az ország fővárosának meghatározása ugyancsak problémás, hiszen attól függően, hogyan értelmezzük a Daqin kifejezést, az adatok vonatkozhatnak Rómára vagy Antiochia ad Orontem városára is. A források a nagy kiterjedésű, folyótorkolatnál elhelyezkedő királyi városra vonatkozó információi nem perdöntőek, miként a *Wei shu*-ban szereplő Andu (安都) megnevezés sem, amely értelmezhető Antiochia hangtani átírásaként, de „Békés Város” jelentése a 4. századtól egyre gyakrabban alkalmazott *Urbs Roma Beata*, illetve *Urbs Roma Felix* kifejezésekkel is összevethető.

Tovább bonyolítja a kérdést a források azon állítása, miszerint a főváros öt palotára oszlik, illetve a *Wei shu* némileg eltérő, s igen nehezen értelmezhető adata négy városról vagy fallal körülvett városrészről, illetve a központban található királyi rezidenciáról. Utóbbi leírás a terület egyik legelismertebb kutatója, F. Hirth szerint összevethető Antiochiával. Feltételezése szerint – Strabón nyomán – az Orontes szigetén található Regia lehetett a központ, s a folyótól délre elhelyezkedő három fallal körülvett régiót az északra található *suburbia*-val kiegészítve

rekonstruálhatjuk a kínai krónika által írottakat. Bár a város életében a 4. század valóban jelentett változásokat – egyrészt az Orontes szigetén a 3. században épített palotát újabb épületekkel egészítették ki, továbbá a *suburbia* területét is egyre inkább beépítették –, topográfiájának részletei az ásatások dacára is homályosak.⁸

Adminisztráció

Daqin kormányzásának, adminisztrációjának részleteiről a kínai művek szintén árulkodnak, értelmezésük azonban csak kellő körültekintéssel lehetséges.

A különböző forráshelyek megközelítőleg hasonlóan számolnak be arról, hogy a király öt palotája közül mindig másokban tart kihallgatást, s az adóügyek és az igazságszolgáltatással kapcsolatos teendők akár kora hajnaltól késő estig elfoglalhatják. Valahányszor útra kel, egy zsákos ember követi, aki összegyűjti a királynak szánt kérvényeket, amelyek jogosságáról az uralkodó határoz. Mindegyik palotájában megtalálható az írott dokumentációért felelős testület. Emellett létezik egy harminchat generális alkotta gyűlés, amelynek feladata az állam ügyeinek megvitatása. A király személye nem állandó, a legméltóbbat választják ki a posztra. Ha az országban valamilyen váratlan katasztrófa történik, mint a gyakori és különösen intenzív szél és esőzések, eltávolítják, s valaki mást neveznek ki a helyére. A hatalmától megfosztott uralkodó harag nélkül elfogadja az új király kinevezését.

A *Wei shu* ez esetben is kissé eltérően nyilatkozik: valahányszor a helyzet úgy követeli, s a négy régió valamelyikének megvitatni való ügye van, a négy város hivatalnokai összegyűlnek a király palotájában. Amint a király jóváhagyta határozataikat, az bekerül a gyakorlatba. Háromévente egyszer az uralkodó elvegyül a nép között, s ha valakinek peres ügye van, a király határoz. A kevésbé jelentős esetekben megrója, a fontosabbknál eltávolítja a felelős hivatalnokot, s helyére egy alkalmasabbat nevez ki.

A *Wei shu* a többi forrástól eltérő információinak egyik oka lehet az – ahogy D. D. Leslie és K. H. J. Gardiner is feltételezi⁹ –, hogy a forrás tévesen nevezi Andut Daqin fővárosának, s utóbbiról csupán az előző történeti munkák beszélnek. Azonban érdemes figyelembe venni, hogy a krónika a 4–5. századra vonatkozó adatokat dolgozza föl, azt az időszakot, amikor a római területek – legyen az akár az egész Birodalom, vagy csupán egy régiója – közigazgatása alapvetően megváltozott.

Továbbá nem tűnik meggyőzőnek a szerzőpáros arra alapozott érvelése sem, hogy Antiochia ad Orontem nem lehet *Daqin du* (大秦都), mivel nem volt a Római Birodalom fővárosa. Ahogy a vazallus államok azonosításakor sem egyértelműek a krónikák kifejezései, ez esetben is lehetséges, hogy a keleti területek egyik legfontosabb kereskedelmi és adminisztratív központját tekintették fővárosnak.

A fenti munkák Daqin királyának leváltására, illetve az új, arra érdemes uralkodó kinevezésére vonatkozó részei összevethetők az *optimus princeps* személyének kiválasztásával, miszerint a császár feladata – az isteni előrelátás, a *divina providentia* jóvoltából – a legalkalmasabb utód megtalálása. Annak alapján azonban, hogy a trónjától megfosztott uralkodó nem érez dühöt, érdemesebb talán egy nagy hatalmú helytartóra – aki leváltásával esetleg *cursus honorum*ának egy újabb lépcsőfokát érte el –, s nem a császárra gondolni, bár kétségkívül lehetséges a katonacsászárok hatalomváltásainak idealizált értelmezése is.

A császár-értelmezést fogadja el J. E. Hill is, s szerinte a források által említett harminchat generális a császári tanácsadó testület, a *consilium principis* lenne.¹⁰ Ennek részint ellentmond, hogy a császár barátai, az *amici principis* száma nem volt állandó s meghatározott, továbbá hogy a császár más *magistratusok* alkotta *consilium* véleményét is kikérhette.

Lehetséges azonban, hogy a harminchat generális Antiochia ad Orontem növekvő jelentőségű városi tanácsára utalna. Az antiochiai születésű szónok és gondolkodó, Libanius tanúsága szerint az egész város úgy viszonyult a *curiales*hez, mint fa a gyökereihez (Libanius, *Orationes* XI. 133–138). A törvényhozásban közvetett szerepet játszottak, tanácsaikat meghallgatva hozta meg a helytartó döntéseit (Libanius, *Orationes* XXXV. 6).

Wei lüe

Daqin államát Lijiannek is nevezik. [...] Ennek az országnak a földjén megterem a fenyő, a ciprus, a japánakác, a szivarfa, a bambusz, a nád, a fűz, a mandulafa és mindenfajta egyéb növény is. A nép termeszt az öt növényt, és lovat, öszvért, szamarat, tevét és selyemhernyót tenyészt. Sok különleges mágiát gyakorolnak, tüzet fújnak a szájukon át, megkötözik és kiszabadítják magukat, tizenkét labdán zsonglőrködnek, szokatlan tehetséggel.

Jin shu

[...] Királyának öt palotája van, a paloták tíz li távolságra helyezkednek el egymástól. (A király) minden reggel meghallgatja az ügyeket az egyik palotában, majd miután végzett, újrakezdi (egy másikban). Valahányszor az országot váratlan szerencsétlenség sújtja, egy érdemes ember nyomban felemelkedik, és eltávolítja a régi királyt. Az elűzött (uralkodó) nem mer haragot mutatni.

Wei shu

[...] Az mondják, Daqin nyugati tengerének vizétől nyugatra van egy folyó. A folyó délről nyugatra folyik. A folyótól nyugatra van egy észak-déli hegyvonulat. A hegytől nyugatra van a Vörös-víz. (Ettől) nyugatra van a Fehér Jáde-hegy. A Fehér Jáde-hegytől nyugatra van a Xiwangmu shan (Nyugati Király Anyjának hegye), (ahol) a jádecsarnok(ok) is található(k).

Mindazonáltal fontos szem előtt tartani, hogy a harminchat mint szám értelmezhető úgynevezett pseudo-számként is, amelynek jelentése egyszerűen „sok, megszámlálhatatlan”.

A kínai források adatait támasztja alá az a tény is, hogy a *provincia* helytartója szinte korlátlan hatalommal rendelkezett, bizonyos esetekben még a császári parancsok kihirdetését is megtagadhatta (Libanius, *Orationes* XLVIII. 15). Személyét a krónikák vélhették akár a terület királyának is. Szintén valószínűsíti a helytartóként történő azonosítást, hogy az adóügyek vizsgálatát és az igazságszolgáltatással járó feladatokat kora reggeltől akár késő estig is folytathatta, mint ahogy ezt Libanius (*Orationes* XXVI. 33–34) és a *Wei lüe* (三國志:魏書三十烏丸鮮卑東夷傳第三十¹¹) is kiemeli.

Ugyancsak Libanius adatai világítanak rá, hogy a kormányzó kötelessége az olykor demonstrációba átsapó *acclamatiók* fogadása és a panaszok meghallgatása (*Orationes* XLV. 8; 21; XXVI. 18; XXVII. 32). E kötelességeknek olyan nyilvános helyeken is eleget kellett tennie, mint a színház. Ebből kiindulva nem kizárt, hogy a kínai források Antiochia jelentősebb középületeit vélhették az öt palotának.¹² Emellett bizonyos középületek szükség esetén akár a császári szállás, a *palatium* funkcióját is elláthatták, mint ahogy arról Cassius Dio is említést tesz. A 115-ös földregés következtében ugyanis Traianus kénytelen volt az ablakon át távozni, s néhány napig a *hippodromban* tartózkodni (Cassius Dio, *Rómaiaké historia* LXVIII. 25. 5).

Köztudott, hogy a rómaiak különös jelentőséget tulajdonítottak a természeti jeleknek, így lehetséges, hogy a források beszámolóit, amelyek a természeti katasztrófák okán (is) leváltott királyról tudósítanak, nem kell szó szerint értelmezni. Mégis érdemes figyelembe venni az Antiochia ad Orontem éghajlatára vonatkozó adatokat, amelyek tanúsága szerint a Mons Silpius irányából gyakran nagy erejű szélviharok érkeztek, különösen az esős évszakban.¹³

Berendezkedés, életmód

A források Daqin lakóira vonatkozó leírásai alapján a daqiniek tudják olvasni a *hu* (胡), azaz idegen írást, magán- és középületeik többemeletesek, zászlólengetés és dobpergés kíséretében, kis, baldachinos kocsikon utaznak. Postaállomásaik, illetve lóváltó helyeik pedig a kínaiakhoz hasonlatosak. Utóbbi adat római viszonylatban összevethető a *mansionesszel*, illetve a *mutationesszel*, amelyeket – a kínai rendszerhez hasonlóan – csupán a megfelelő dokumentummal, *evectióval* vagy *diplomával* rendelkezők használhattak.

További érdekes adalék, hogy a kínai krónikák szerint az utazóknak nem a rablók és banditák miatt kell résen lenniük, hanem a tigrisek és oroszánok ádáz támadásai miatt, amelyek váratlan rajtaütéseikkel veszélyeztetik az utat. A forráshelyek ismét párhuzamba állíthatók a római Kelet régióival. Bár a rablók és banditák garázdálkodásai – különösen a 4. századtól – egyre gyakoribbá váltak Antiochia ad Orontem térségében, az ókori szerzők azonban kiemelik a fontosabb útvonalak biztonságosságát, amelyeket a karavánok védelme érdekében szigorúbban ellenőrizhettek (Johannes Chrysostomos, *Homilia ad stagirium a daemone vexatum* 2. 6; Plinius, *Természetrájsz* VI. 104).

Továbbá a vadállatok, különösen a tigrisek és oroszánok még a késő császárkorban is gyakoriak voltak az Antiochia környéki hegyekben, olyannyira, hogy gyakran szerepeltették őket állatviadalkok s egyéb látványosságok alkalmával.¹⁴ Így nagyon is lehetséges, hogy a kereskedelmi utakat sokkal inkább a ragadozók veszélyeztették, mintsem a banditák és rablók – mint ahogy erről a kínai krónikák is megemlékeznek.

Daqin gazdasága

A krónikák Daqint elsősorban mezőgazdasági jellegű országnak írják le, amely gabonában bőséges, s ahol sok különböző fajtájú fát, illetve selyemhernyót és eperfát nevelnek. Emellett földjükön megterem a fenyő és a ciprus, valamint egyéb növények is. A római Közel-Kelet, különösen Syria provincia mezőgazdaságára különösen jellemzőek a kínai auktorok által írottak. Idősebb Plinius tudósít arról, hogy a régió az éhségtől sújtotta Egyiptomot is képes volt ellátni gabonával (*Természetrájsz* XVIII. 63).

Mindamellet a rómaiak selyemhernyó-tenyésztésére vonatkozó forráshelyek komoly vitákat váltottak ki a kutatásban.

Az antik szerzők rávilágítanak arra, hogy a rómaiak szintén rendelkeztek selyemhernyókkal. Idősebb Plinius részletesen beszámol a Cos-szigeti selyem előállításáról (*Természetrájsz* XI. 75–78). S bár az eperfa termesztése és a selyemhernyó háziállatként történő említése a pliniusi leírástól függetlenül különösen hathat, nem feltétlenül mond ellent a római valóságnak. Mivel a kínaiak számára a tenyésztett *bombyx mori* jelentősége nem különbözött az egyéb háziállatokétól, nem meglepő, hogy helyet kapott a felsorolásban. Az eperfa termesztésére külön nem térnek ki, minden esetben a selyemhernyókkal kapcsolatban hangsúlyozzák. Mindezek alapján lehetséges, hogy a források értesülései nem első kézből származtak, tehát kínaiak nem jártak Cos szigetén, s így nem lehetettek tisztában az értékes anyag előállításának mikéntjével, csak a selyem előállításáról kapott részinformációk alapján természetesen megelégtették azokat az általuk alkalmazott módszereknek. Ez magyarázhatná, hogy a 2–3. századi eseményeket feldolgozó kínai krónikák miért hangsúlyozzák a római selyemhernyó-tenyésztést, holott az antik auktorok az 1. századot követően már nem említik.

Természeti kincsek, termékek

Daqin természeti kincseiről meglehetősen részletességgel számolnak be a krónikák. Mindazonáltal a felsorolt termékek azonosítása rendkívül nehéz, több esetben még az összetartozó írásjegyek sem állapíthatók meg.

A krónikák terméklistái alapján különböző tételcsoportok különíthetők el, amelyek nagy része ugyancsak összevethető a római Kelet hasonló produktumaival. A Daqinben megtalálható fémek, mint az arany és ezüst, a drágakövek, gyöngyök és ásványok, mint az orpiment és az arzénszulfid, az állati nyersanyagok, mint a teknőspáncél és rinocérosztülök, végül az illatszerek, mint a *storax* és a mirha mellett a változatosan dekorált szövetek, kárpitok és fátlyak is helyet kapnak a listában. Mindezeket érdemes összevetni az 1. századi hajónapló, a *Periplus Maris Erythraei* adataival:

Erre a piacra [Barygaza vidéke] lehet szállítani bort, főleg itálieit, valamint laodikeait és arábiait, ezen kívül rezet, ónt és ólmot; korallt, topázt, mindenféle ruhaneműt, egyszerű és nyomott mintásat, egy könyök széles, különféle szálakból szőtt öveket, storaxot, mézlótuszt, nyers üveget, arzénsulphidot és antimónport, arany és ezüst denariust, amit bizonyos haszonnal lehet átváltani a helyi pénzre, továbbá nem nagy értékű és nem is sok illatszert. Ilyen alkalmakkor a királynak értékes ezüstárut, zenész rabszolgákat és csinos lányokat szállítanak a háreme számára, finom bort, drága, díszítetlen ruhákat és kiváló minőségű illatszert.

Salgó Ágnes fordítása

Kommunikáció, követségek

A kínai forrásokban szereplő Daqinba küldött kínai követségek közül kettőt érdemes különösen hangsúlyozni.

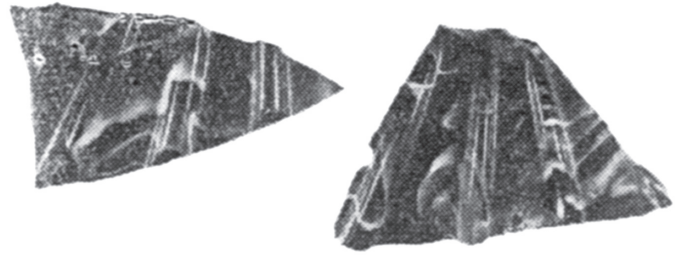
A Kr. u. 97-ben menesztett, Gan Ying (甘英) vezette küldöttség – bár nem érte el célját, Daqint – tekinthető a legelső kommunikációs kísérletnek a két birodalom között.

A krónikák szerint He császár (和帝) uralkodása idején (Kr. u. 88–105) a Nyugati Területek Protektorátusának (西域都護府) vezető hivatalnoka, Ban Chao (班超) generális követségbe küldte Gan Yingot, aki eljutott a Nagy-tengerig, azonban az Anxi, azaz Parthia nyugati határán élő hajósok figyelmeztetésére hallgatva nem kelt át azon, s így nem érte el Daqint. Útvonalával kapcsolatban távolról sem ért egyet a kutatás, mindenestre az bizonyos, hogy a távoli civilizáció, a hatalmas Római Birodalom létezéséről érkező hírek életre hívta küldöttség messzebbre jutott, mint bármely azt megelőző követség.

A kínai források az első daqiniek kezdeményezte kommunikációs kísérletről is megemlékeznek. Huan császár (桓帝) uralkodása idején (Kr. u. 146–167) Daqin királya, Andun (安敦) delegációt küldött Rinan (日南) – azaz minden valószínűség szerint a vietnámi partoknál elhelyezkedő Annam – határain túlról, s elefántagyarat, rinocérosztülköt és teknőspáncélt ajánlott föl. A 166-ban érkezett delegációnak nevet adó *Andun* (安敦) feltehetőleg az Antoninus név átírata, s talán Marcus Aureliusra, esetleg Antoninus Piusra utalhattak a krónikák. Mindazonáltal valószínűtlen, hogy valóban egy, a császár parancsára felállított hivatalos delegációról lenne szó, s feltehetőleg csupán kereskedők egy csoportjáról számol be a *Hou Han shu*.¹⁵ F. Hirth lehetségesnek tartja, hogy a követség a parthus-római háború hozadéka lenne, amelyet 165-ben a Seleuciáig, illetve Ctesiphonig történő római előrenyomulás tett lehetővé.¹⁶ Ahogy arról a kínai krónikák is informálnak, a parthusok saját profitjuk megőrzésére vigyázva megakadályozták a kínai–daqini kapcsolatfelvételt. Az időszak sorozatos háborúi valóban érzékenyen érinthették a római kereskedelmet, ami elősegíthette egy hasonló küldöttség életre hívását.

Régészeti leletek

A krónikák leírásai egyértelművé teszik, hogy a két birodalom közötti kommunikáció meglehetősen ritka lehetett, s elsősorban luxustermékek cseréjén alapult. Mindezt a Kínai Népköz-

1. kép. Két római üvegtörredék a ganquani sírból (An [安]) 1984, 533 nyomán)

társaság területén feltárt, római vonatkozású régészeti leletek is alátámasztják.

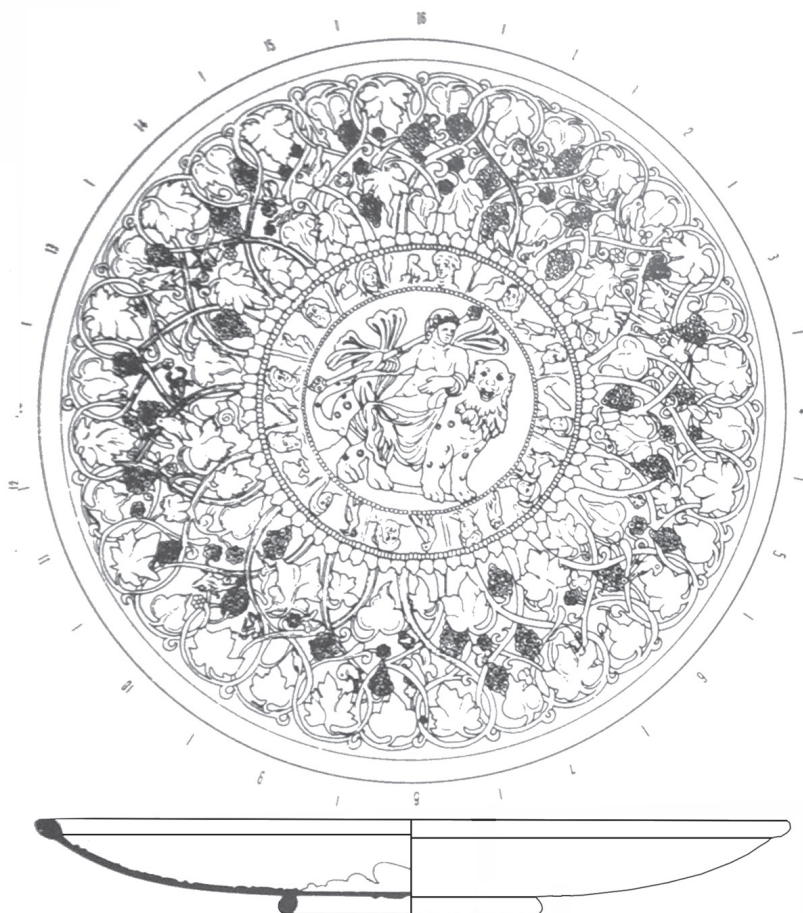
Sajnos, leszámítva a jelentéktelen mennyiségben előkerült pénzeket, illetve néhány, az anyagvizsgálatok alapján rómainak tekinthető üveget, igen kevés lelet köthető a rómaiakhoz. A különböző fémtárgyak, szövetmaradványok és egyéb tárgyak legnagyobb részéről csupán nyugati kapcsolatuk állapítható meg. Fontos szem előtt tartani, hogy a szóban forgó tárgyak pontos készítési helye ma már nem azonosítható, így teljes biztonsággal nem jelenthető ki, hogy bármelyik is a Római Birodalom területéről érkezett volna, avagy onnan származó mester terméke lenne. Ezáltal tehát a két birodalom közvetlen kapcsolatára, kereskedelmére vonatkozóan sem érdemes következtetéseket levonni.

Mindazonáltal a vizsgált emlékek – függetlenül attól, hogy esetleg perzsa vagy éppen indiai kéztől is származhattak – római ízlést (is) tükröznek, s ezáltal rávilágítanak a két birodalom közvetett viszonyára.¹⁷

A római–kínai kapcsolatokra legeggyértelműbben a Kínai Népköztársaságban talált római pénzek mutathatnának rá, számuk azonban igen alacsony, lelőhelyük bizonytalan.¹⁸ A modern anyagvizsgálatok jóvoltából azonban a különböző üveg-edények is meglehetősen bizonyossággal eredeztethetők a Római Birodalom területéről.

Ezek közül talán a legkiemelkedőbb az a három, Kr. u. 67-re keltezhető lila, illetve fehér színű márványozott üvegtörredék, amely a Jiangsu (江苏) tartományban található hanjiangi (邗江) Ganquan (甘泉) 2. sírjából került elő (1. kép). A temetkezés rablottsága ellenére is igen gazdagnak tekinthető, s az ásató régész véleménye alapján az eltemetett Guangwudi (光武帝) (Kr. u. 25–57) fia, Liu Jing (劉荆) lehetett, aki nem sokkal a császár halála után Guang Ling (广陵) néven sikertelenül lázadt az új uralkodóval szemben, amelynek következtében Kr. u. 67-ben öngyilkosságra kényszerítették.

Az előkelő sírban talált üveget a Kínai Népköztársaság területén előkerült import üvegek egyik legkiemelkedőbb kutatója, An Jiayao (安家瑶) az anyagvizsgálatok, illetve a készítéstechnika tanulmányozása alapján a Római Birodalomban a Kr. u. 1. században gyártott darabokhoz köti, s közeli párhuzamát a londoni British Museum gyűjteményében véli felfedezni. Utóbbi 4,5 centiméter magas, 13 centiméter átmérőjű és 256 gramm súlyú ép edény – a feltehetőleg parthus befolyás alatt álló – Jidd Hafsz 36. számú temetkezéséből származó, a Kr. u. 50-es évekre keltezhető itáliai import. Bár a márványozott díszítéssel ellátott bordás tálak megtalálhatók szerte a Római Birodalom területén, a lila szín mégis ritkábbnak tekinthető. Emellett a lelet jelentő-

2. kép. A beitani ezüsttál (Juliano–Lerner 2001, 322 nyomán)

ségére a kínai krónikák szavai is rávilágítanak, miszerint Kr. u. 97-ben került sor az első kísérletre a Daqinnel – azaz a Római Birodalommal – történő kapcsolatfelvételre. A Gan Ying vezetete követséget minden bizonnyal a távoli civilizáció, a hatalmas Római Birodalom létezéséről érkező hírek hívták életre. A ganquani temetkezésből előkerült 67-re keltezhető római üvegtöredékek alátámaszthatják e feltételezést. Amennyiben elfogadjuk, hogy az elhunyt Guang Ling, a császár fia lehetett, a sírjába helyezett luxustárgy, egy római eredetű bordás tál arra utal, hogy a római kereskedők, illetve a római tárgyak a kínai arisztokrácia legfelső rétegén túl, az uralkodó osztályhoz is eljuthattak. Mindez pedig életre hívhatta a későbbi követségeket, s az igényt egy a távoli nyugaton elhelyezkedő, a kínai források által gyakran misztifikált birodalom megismerésére.¹⁹

Hasonlóan jelentős lelet a sokat idézett, s meglehetősen kutatott aranyozott ezüsttál (2. kép), amely Gansu tartomány Jinyuan megyéjében található Beitan (北滩) falucskából került elő 1988-ban, egy lakóház építése során.

A lapos tál 31 centiméter átmérőjű, 4,4 centiméter magas és 3180 gramm súlyú, s megtalálását követően a lanzhoui Gansu Tartományi Múzeumba szállították.

Elsőként Chu Shibin (初师宾) publikálta a *Wenwu* (文物) 1990-ben kiadott 5. számában, ahol a tárgy leírása mellett különböző – részint római, részint szászánida (az utóbbiakat kelet-rómainak, illetve bizáncinak nevezi) – párhuzamokat hoz.

A gazdagon díszített tál belsejének felszíne három koncentrikus kör alkotta mezőre oszlik. Közepén magasrelief: egy fél-

meztelen, togás alak, kezében botot tart, s egy oroszlánon ül. Ezt egy sáv veszi körbe, amelyben tizenkét emberi fej, köztük madarak, illetve más állatok láthatók. A szélső sávot borsotyanlevelek, szőlőfürtök és indák egymásba fonódó, bonyolult hálózata alkotja, amelyben madarak, rovarok és gyíkok figyelhetők meg. Utóbbi préseléses technikával készült. Alján görög kurzív írással készült felirat olvasható.²⁰

A tálát római provinciális terméknek tartják, s a középső alak azonosításában megegyeznek a kutatók: a thyrsust tartó Dionysost/Bacchust ábrázolja.

F. Baratte, a különleges lelet párhuzamainak összegyűjtője és elemzője úgy véli, hogy bár az ezüsttál stílusának egyedisége megnehezíti a kelteztést, a 2–3. században készülhetett, s feltételezhetően Syria vagy Aegyptus provincia terméke. Mindazonáltal az ábrázoláson a római motívumok az újplatonizmus gondolatvilágának művészeti lecsapódásával keverednek, amelynek eredete Aegyptus provinciához köthető. A tizenkét fej talán a zodiákus jegyekre utal, így Bacchus hasonló kontextusban történő ábrázolása az univerzális aranykor megjelenítése lenne.

Bár a szőlőfürtök, a dús vegetáció, Bacchus és attribútumainak ábrázolása a 3. század folyamán a római Keletről elterjedt a Kusán Birodalomban, India és ritkán Kína egyes területein is, a tárgy eredetét tekintve azonban egyértelműen római provinciális terméknek tekinthető. A kurzív görög felirat talán az edény súlyára utal, s esetleg egy bactriai helyi mértékegységet jelöl.²¹

Összegzés

A kínai források és a Kínai Népköztársaság területén feltárt régészeti leletek vizsgálata különleges körültekintést igényel. Az írott források keletkezése, szavahihetősége erősen problematikus, információik nagy része minden valószínűség szerint nem első kézből származott. Emellett a kínai kultúra sajátos szűrőjén keresztül értelmezendők, mely szintén megnehezíti értékelésüket.

Mindezek fényében még inkább kiemelkedő a krónikások teljességre való igénye, Daqin földrajzának, adminisztrációjának, gazdaságának, termékeinek bemutatása. A gyakran utópisztikusnak tűnő, erősen misztifikált leírások egy hasonló kulturális és társadalmi szinten elhelyezkedő birodalmat rajzolnak ki. A kínai történeti munkák minden bizonnyal a Római Birodalmat illeték a Daqin névvel, adataik azonban leginkább a római Oriens régióira vonatkoznak. Ez annál is inkább valószínű, minthogy a távoli nyugaton elhelyezkedő birodalom pontos földrajzi paramétereivel, adminisztrációjának részleteivel nem voltak, s nem is lehettek tisztában. A közvetlen kapcsolat rendkívül ritka lehetett – ahogy erre a források is utalnak –, s a római termékek leginkább közvetítőkön keresz-

3. kép. Római vonatkozású leletek a Kínai Népköztársaság területéről

tül érkezhettek Kínába. Ezt a Kínai Népköztársaságban feltárt római vonatkozású régészeti leletek is alátámasztják, amelyek szóródása egy tengeri – feltehetőleg indiai közvetítéssel létrejövő – és egy szárazföldi – a Selyemút valamely ágán vezető – útvonalat rajzol ki (3. kép).

Jegyzetek

- 1 A „Középső Birodalom”, azaz Zhongguo (中國) kifejezés a kínaiak máig használatos önelnevezése.
- 2 Teljességre törekvő munkák: Hirth 1885; Leslie–Gardiner 1996; Hill 2004; Hill 2009.
- 3 Meg kell jegyezni, hogy bár a *Wei lüe* szerzője, Yu Huan nem tartozott a történetíró hivatal alkalmazottjai közé, művét több szempontból is e munkákkal állítja párhuzamba a kutatás.
- 4 A két neves történetíró, Sima Qian (司馬遷) és Ban Gu (班固) által felállított, a hivatalos történeti munkákra vonatkozó beosztásról részletesen: Wilkinson 2000, 501–507.
- 5 A klasszikus szövegekben nem található központosítás.
- 6 A klasszikus írásjegyek többféle jelentéséről, a mono- és poliszilabizmus, illetve a központosítás problematikájáról részletesen: Wilkinson 2000, 17–21; 28–32; 56–57. A források hitelességéhez még: Hirth 1885, 16–17; Yü 1986, 3–4; Wilkinson 2000, 140–141.
- 7 Például az ázsiai avarokra használt *ruanruan* (蠕蠕) elnevezés, amelynek jelentése „nyüzsgő féreg”.
- 8 Ehhez: Hirth 1885, 210–211; Downey 1961, 612–650; Raschkne 1976, 854.
- 9 Lelsie–Gardiner 1996, 186–187.
- 10 Hill 2004 (http://depts.washington.edu/silkroad/texts/weilue/notes11_30.html#11_26), illetve Hill 2009, 258–259.
- 11 Hirth 1885, 111.
- 12 E megfontolások alapján természetesen Róma sem zárható ki.
- 13 Downey 1961, 17–18; 653–656.
- 14 Downey 1961, 23.
- 15 Egy hasonló jellegű magánakció annál is inkább valószínű, mint hogy a birodalmi kormány nem mutatott hivatalos érdeklődést a távolsági kereskedelmet elősegítő útvonalak kiépítése irányában. Lásd Young 2001, 193.
- 16 Hirth 1885, 173–174.
- 17 Régészeti leletekre vonatkozó összefoglaló publikációk: An (安) 1984; Laing 1995; Gan (干) 2005.
- 18 Ehhez: Stein 1921, 1349; Xia (夏) 1959, 71–73; Raschke 1978, 625.
- 19 A ganquani (甘泉) üveghez és párhuzamához részletesen: Nanjing Bowuyuan (南京博物院) 1981; An (安) 1984; During–Caspers 1974; Hoppál 2008/2010.
- 20 Az átiratot a hozzáférhető publikációk nem közlik.
- 21 Részletesen: Chu (初) 1990; Laing 1995; Baratte 1996; Juliano–Lerner 2001.

Bibliográfia

A felhasznált kínai források és rövidítései

Hou Han shu (後漢書): 後漢書:卷八十六南蠻西南夷列傳第七十六, Hirth 1885, 97–98. és 後漢書:卷八十八西域傳第七十八, Hirth 1885, 98–101.

Jin shu (晉書): 晉書:卷九十七 列傳第六十七 四夷傳, Hirth 1885, 101–102.

Wei lüe (魏略): 三國志:魏書三十 烏丸鮮卑東夷傳第三十, Hirth 1885, 110–114.

Wei shu (魏書): 魏書: 卷一百二 (一) 列傳第九十西域, Hirth 1885, 103–104.

Song shu (宋書): 宋書:卷九十七 列傳第五十七 夷蠻, Hirth 1885, 102.

Szakirodalom

An (安) 1984: 安家瑤 (An, Jiayao), „中国的早期玻璃器皿 (Early Glass Vessels in China)”: 考古学报 (*Kaogu Xuebao*) 4 (1984) 414–447.

Baratte 1996: Baratte, F., „Dionysos en Chine: remarques á propos de la coupe en argent de Beitan”: *Artibus Asiae* 51 (1996) 142–146.

Chu (初) 1990: 初师宾 (Chu, Shibin), „甘肃靖远新出东罗马鎏金银盘略考 (Gansu Jingyuan xin chu Dongluoma liujin yinpan lüekao)”: 文物 (*Wenwu*) 5 (1990) 1–9.

Downey 1961: Downey, G., *A History of Antioch in Syria from Seleucus to the Arab Conquest*, Princeton, 1961.

During Caspers 1974: During Caspers, E. C. L., „The Bahrain Tumuli”: *Persica* 6 (1974) 131–156.

Gan (干) 2005: 干福熹 (Gan, Fuxi), „丝绸之路促进中国古代玻璃技术的发展 (Sichou zhi Lu Cujin Zhongguo Gudai Boli Jishu de Fazhan)”: 干福熹 (Gan, Fuxi) (著 [zhu]), 中国古代玻璃技术的发展 (*Zhongguo Gudai Boli Jishu de Fazhan*), 上海 (Shanghai), 2005, 246–252.

Hill 2004: Hill, J. E., „The Peoples of the West from the Weilue魏略 by Yu Huan 魚豢. A Third Century Chinese Account Composed between 239 and 265 CE Quoted in zhuan 30 of the Sanguozhi. Published in 429 CE”: <http://depts.washington.edu/silkroad/texts/weilue/weilue.html>, 2004.

Hill 2009: Hill, J. E., *Through the Jade Gate to Rome. A Study of the Silk Routes during the Later Han Dynasty 1st to 2nd Centuries CE. An Annotated Translation of the Chronicle on the 'Western Regions' in the Hou Hanshu*, Lexington, 2009.

Hirth 1885: Hirth, F., *China and the Roman Orient. Researches into their Ancient and Mediaeval Relations as Represented in Old Chinese Records*, Hong Kong, 1885.

Hoppál 2008/2010: Hoppál K., „Rómaiak Kínában? A ganquani (甘泉) 2. sír római vonatkozású üveglelete”: *Folia Archaeologica* 54 (2008/2010) 131–154.

Juliano–Lerner 2001: Juliano, A. L – Lerner, J. A., „Cosmopolitanism and the Tang”: Juliano, A. L. – Lerner, J. A. (szerk.), *Monks and Merchants: Silk Road Treasures from Northwest China Gansu and Ningxia Provinces, Fourth-Seventh Century*, New York, 2001, 292–330.

Laing 1995: Laing, E. J., „Recent Finds of Western-Related Glassware, Textiles and Metalwork in Central Asia and China”: *Bulletin of the Asia Institute* 9 (1995) 1–18.

Leslie–Gardiner 1996: Leslie, D. D – Gardiner, K. H. J., *The Roman Empire in Chinese Sources*, Rome, 1996.

Nanjing Bowuyuan (南京博物院) 1981: 南京博物院 (Nanjing, Bowuyuan), „江苏邗江甘泉二号汉墓 (Jiangsu Hanjiang Ganquan Erhao Hanmu)”: 文物 (*Wenwu*) 11 (1981) 1–10.

Raschke 1978: Raschke, M. G., „New Studies in Roman Commerce with the East”: *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* II. 9.2, 1978, 604–1233.

Salgó 1996: Salgó Á., „A Vörös-tenger körülhajózása Alexandriától Indiáig”: *Aeatas* 4 (1996) 97–110.

Stein 1921: Stein, A., *Serindia. Detailed Report of Explorations in Central Asia and Westernmost China*, Vols. 1–4, Oxford, 1921.

Wilkinson 2000: Wilkinson, E., *Chinese History. A Manual*, Princeton, 2000.

Xia (夏) 1959: 夏鼐, „咸陽底張灣隋墓出土的東羅馬金幣 (A Byzantine Gold Coin Discovered from a Sui Dynasty Tomb near Sian)”: 考古学报 (*Kaogu xuebao*) 3 (1959) 67–74.

Yü 1986: Yü, Y., „Han Foreign Relations”: Twitchett, D – Fairbank, J. K. (szerk.), *The Cambridge History of China. Vol. 1. The Ch'in and Han Empires, 221 B. C. – A. D. 220*, Cambridge, 2008, 377–462.